

“Το Χριστόψωμο” του Α. Παπαδιαμάντη πρωτοδημοσιεύτηκε στην “Εφημερίδα” το 1887 και έμεινε ξεχασμένο μέχρι τα Χριστούγεννα του 1941, οπότε ο Γιώργος Βαλέτας το συμπεριέλαβε στο τιμητικό για τον Παπαδιαμάντη τεύχος της Νέας Εστίας.

Λίγα λόγια εισαγωγικά:

Το Χριστόψωμο είναι ένα τραγικό διήγημα. Στο κείμενο αποτυπώνεται η εικόνα της “κακιάς πεθεράς” και της “άτυχης νύφης” που είναι άτεκνη και θεωρείται στείρα. Η πεθερά λατρεύει το μονάκριβο γιο της και απεχθάνεται τη νεαρή κοπέλα που τον έχει παντρευτεί και δεν έχει κατορθώσει να τεκνοποιήσει. Προσπαθεί να υπονομεύσει τη σχέση της νύφης με τον άνδρα της και στο τέλος, αποφασίζει να της δωρίσει ένα δηλητηριασμένο “χριστόψωμο”. Αλλά “ όποιος σκάβει λάκκο για άλλον, πέφτει ο ίδιος μέσα”. Τελικά το χριστόψωμο θα φαγωθεί από το ναυτικό γιο που γύρισε νωρίτερα στο σπίτι του... και φυσικά θα δηλητηριασθεί και θα πεθάνει. Το αριστουργηματικό ως προς την πλοκή και τη σκηνική οικονομία διήγημα αποτυπώνει εύγλωττα το ρόλο και τη θέση της γυναίκας στην κλειστή νησιωτική κοινωνία (προφανώς της Σκιάθου) στα τέλη του 19ου αιώνα. Ας απολαύσουμε τον μεγάλο κυρ-Αλέξανδρο, με τα μηνύματα που εκείνος ξέρει να περνά μέσα από τα διηγήματά του...

Μεταξύ τῶν πολλῶν δημωδῶν τύπων, τοὺς ὁποίους θὰ ἔχωσι νὰ ἐκμεταλλευθῶσιν οἱ μέλλοντες διηγηματογράφοι μας, διαπρεπῆ κατέχει θέσιν ἡ κακὴ πενθερά, ὡς καὶ ἡ κακὴ μητριά. Περὶ μητριάς ἄλλωστε θὰ ἀποπειραθῶ νὰ διαλάβω τινά, πρὸς ἐποικοδόμησιν τῶν ἀναγνωστῶν μου. Περὶ μιᾶς κακῆς πενθερᾶς σήμερον ὁ λόγος.

Εἰς τί ἔπταιεν ἡ ἀτυχῆς νέα Διαλεχτή, οὕτως ὠνομάζετο, θυγάτηρ τοῦ Κασσανδρέως μάρμπα Μανώλη, μεταναστεύσαντος κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν εἰς μίαν τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου; Εἰς τί ἔπταιεν ἂν ἦτο στείρα καὶ ἄτεκνος; Εἶχε νυμφευθῆ πρὸ ἐπταετίας, ἔκτοτε δις μετέβη εἰς τὰ λουτρὰ τῆς Αἰδηψοῦ, πεντάκις τῆς ἔδωκαν νὰ πῆ διάφορα τελεσιουργὰ βότανα, εἰς μάτην, ἢ γῆ ἔμενον ἄγονος. Δυὸ ἢ τρεῖς γύφτισσαι τῆς ἔδωκαν νὰ φορέσῃ περιάπτα θαυματουργὰ περὶ τὰς μασχάλας, εἰπούσαι αὐτῇ, ὅτι τοῦτο ἦτο τὸ μόνον μέσον, ὅπως γεννήσῃ, καὶ μάλιστα υἱόν. Τέλος καλόγηρός τις Σιναΐτης τῇ ἐδώρησεν ἡγιασμένον κομβολόγιον, εἰπῶν αὐτῇ νὰ τὸ βαπτίζῃ καὶ νὰ πίνῃ τὸ ὕδωρ. Τὰ πάντα μάταια.

Ἐπὶ τέλους μὲ τὴν ἀπελπισίαν ἦλθε καὶ ἡ ἀνάπαυσις τῆς συνειδήσεως, καὶ δὲν ἐνόμιζεν ἑαυτὴν ἔνοχον. Τὸ αὐτὸ ὅμως δὲν ἐφρόνει καὶ ἡ γραῖα Καντάκαινα, ἡ πενθερά της, ἣτις ἐπέρριπτεν εἰς τὴν νύμφην αὐτῆς τὸ σφάλμα τῆς μὴ ἀποκτήσεως ἐγγόνου διὰ τὸ γῆρας της.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι ὁ σύζυγος τῆς Διαλεχτῆς ἦτο τὸ μόνον τέκνον τῆς γραίας ταύτης, καὶ οὗτος δὲ συνεμερίζετο τὴν πρόληψιν τῆς μητρὸς του ἐναντίον τῆς συμβίας αὐτοῦ. Ἄν δὲν τῷ ἐγέννηα ἢ σύζυγός του, ἢ γενεὰ ἐχάνετο. Περίεργον, δέ, ὅτι πᾶς Ἕλλην τῆς ἐποχῆς μας ἱερώτατον θεωρεῖ χρέος καὶ ὑπερτάτην ἀνάγκην τὴν διαιώνισιν τοῦ γένους του.

Ἐκάστοτε, ὡσάκις ὁ υἱὸς τῆς ἐπέστρεφεν ἐκ τοῦ ταξιδίου του, διότι εἶχε βρατσέραν, καὶ ἦτο τολμηρότατος εἰς τὴν ἀκτοπλοΐαν, ἢ γραῖα Καντάκαινα ἤρχετο εἰς προϋπάντησιν αὐτοῦ, τὸν ὠδήγει εἰς τὸν οἰκίσκον τῆς, τὸν ἐδιάβαζε, τὸν ἐκατήχει, τοῦ ἔβαζε μαναφούκια, καὶ οὕτω τὸν προέπεμπε παρὰ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ. Καὶ δὲν ἔλεγε τὰ ἐλαττώματά της, ἀλλὰ τὰ αὐγάτιζε, δὲν ἦτο μόνον «μαρμάραι», τουτέστι στεῖρα ἢ νύμφη της, τοῦτο δὲν ἤρκει, ἀλλ' ἦτο ἄπαστρη, ἀπασσάλωτη, ζετσίπωτη κλπ. Ὅλα τὰ εἶχεν, «ἢ ποῖσα, ἢ δεῖξα, ἢ ἄκκληρη».

Ὁ καπετὰν Καντάκης, φλομμώμενος, θαλασσοπνιγμένος, τὰ ἤκουεν ὅλα αὐτά, ἢ φαντασία του ἐφούσκωνεν, ἐξερχόμενος εἶτα συνήντα τοὺς συναδέλφους του ναυτικούς, ἤρχιζαν τὰ καλῶς ὥρισε, καλῶς σᾶς ἠῦρα, ἔπινεν ἐπτὰ ἢ ὀκτὼ ρώμια, καὶ μὲ τριπλὴν σκοτοδίνην, τὴν ἐκ τῆς θαλάσσης, τὴν ἐκ τῆς γυναικείας διαβολῆς καὶ τὴν ἐκ τῶν ποτῶν, εἰσῆρχετο οἴκαδε καὶ βάρβαροι σκηναὶ συνέβαινον τότε μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς συζύγου του.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα μέχρι τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων τοῦ ἔτους 186... Ὁ καπετὰν Καντάκης πρὸ πέντε ἡμερῶν εἶχε πλεύσει μὲ τὴν βρατσέραν του εἰς τὴν ἀπέναντι νῆσον μὲ φορτίον ἀμνῶν καὶ ἐρίφων, καὶ ἤλιπεν, ὅτι θὰ ἐώρταζε τὰ Χριστούγεννα εἰς τὴν οἰκίαν του. Ἀλλὰ τὸν λογαριασμὸν τὸν ἔκαμνεν ἄνευ τοῦ ξενοδόχου, δηλ. ἄνευ τοῦ Βορρά, ὅστις ἐφύσησεν αἰφνιδίως ἄγριος καὶ ἔκλεισαν ὅλα τὰ πλοῖα εἰς τοὺς ὄρμους, ὅπου εὐρέθησαν. Εἶπομεν ὅμως, ὅτι ὁ καπετὰν Καντάκης ἦτο τολμηρὸς περὶ τὴν ἀκτοπλοΐαν. Περὶ τὴν ἐσπέραν τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων ὁ ἄνεμος ἐμετριάσθη ὀλίγον, ἀλλ' οὐχ ἦττον ἐξηκολούθει νὰ πνέῃ. Τὸ μεσονύκτιον πάλιν ἐδυνάμωσε.

Τινὲς ναυτικοὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ ἐστοιχημάτιζον, ὅτι, ἀφοῦ κατέπεσεν ὁ Βορρᾶς, ὁ καπετὰν Καντάκης θὰ ἔφθανε περὶ τὸ μεσονύκτιον. Ἡ σύζυγός του ὅμως δὲν ἦτο ἐκεῖ νὰ τοὺς ἀκούσῃ καὶ δὲν τὸν ἐπερίμενεν. Αὕτη ἐδέχθη μόνον περὶ τὴν ἐσπέραν τὴν ἐπίσκεψιν τῆς πενθερᾶς της, ἀσυνήθως φιλόφρονος καὶ μηδιώσης, ἥτις τῇ εὐχήθη τὸ ἀπαραίτητον «καλὸ δέξιμο», καὶ διὰ χιλιοστὴν φορὰ τὸ στερεότυπον «μ' ἕναν καλὸ γυιό».

Καὶ οὐ μόνον, τοῦτο, ἀλλὰ τῇ προσέφερε καὶ ἐν χριστόψωμο.

- Τὸ ζύμωσα μοναχὴ μου, εἶπεν ἡ θεῖα Καντάκαινα, μὲ γειὰ νὰ τὸ φᾶς.
- Θὰ τὸ φυλάξω ὡς τὰ Φῶτα, διὰ ν' ἀγιασθῇ, παρετήρησεν ἡ νύμφη.
- Ὅχι, ὄχι, εἶπε μετ' ἄλλοκότου σπουδῆς ἡ γραῖα, τὸ δικό της φυλάει ἢ κάθε μιὰ νοικοκυρὰ διὰ τὰ Φῶτα, τὸ πεσκεῖσι τρώγεται.
- Καλὰ, ἀπήνησεν ἡρέμα ἡ Διαλεχτή, τοῦ λόγου σου ξέρεις καλλίτερα.

Ἡ Διαλεχτὴ ἦτο ἀγαθωτάτης ψυχῆς νέα, οὐδέποτε ἠδύνατο νὰ φαντασθῆ ἢ νὰ ὑποπτεύσῃ κακὸ τι.

«Πῶς τῷπαθε ἡ πεθερά μου καὶ μοῦ ἔφερε χριστόψωμο», εἶπε μόνον καθ' ἑαυτήν, καὶ ἀφοῦ ἀπῆλθεν ἡ γραῖα ἐκλείσθη εἰς τὴν οἰκίαν τῆς καὶ ἐκοιμήθη μετὰ τίνος δεκαετοῦς παιδίσκης γειτονοπούλας, ἣτις τῇ ἔκανε συντροφίαν, ὡσὰκις ἔλειπεν ὁ σύζυγός τῆς. Ἡ Διαλεχτὴ ἐκοιμήθη πολὺ ἐνωρίς, διότι σκοπὸν εἶχε νὰ ὑπάγῃ εἰς τὴν ἐκκλησίαν περὶ τὸ μεσονύκτιον. Ὁ ναὸς δὲ τοῦ Ἁγίου Νικολάου μόλις ἀπεῖχε πεντήκοντα βήματα ἀπὸ τῆς οἰκίας τῆς.

Περὶ τὸ μεσονύκτιον ἐσήμαναν παρατεταμένως οἱ κώδωνες. Ἡ Διαλεχτὴ ἠγέρθη, ἐνεδύθη καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Ἡ παρακοιμημένη αὐτὴ κόρη ἦτο συμπεφωνημένον, ὅτι μόνον μέχρι οὔ σημάνῃ ὁ ὄρθρος θὰ ἔμενε μετ' αὐτῆς, ὅθεν ἀφυπνίσασα αὐτὴν τὴν ὠδήγησε πλησίον τῶν ἀδελφῶν τῆς. Αἱ δυὸ οἰκίαι ἐχωρίζοντο διὰ τοίχου κοινοῦ.

Ἡ Διαλεχτὴ ἀνῆλθεν εἰς τὸν γυναικωνίτην τοῦ ναοῦ, ἀλλὰ μόλις παρῆλθεν ἡμίσεια ὥρα καὶ γυνὴ τις πτωχὴ καὶ χολὴ δυστυχῆς, ἣτις ὑπηρέτει ὡς νεωκόρος τῆς ἐκκλησίας, ἔλθοῦσα τῇ λέγει εἰς τὸ οὔς.

- Δόσε μου τὸ κλειδί, ἦλθε ὁ ἄντρας σου.

- Ὁ ἄντρας μου! ἀνεφώνησεν ἡ Διαλεχτὴ ἔκπληκτος.

Καὶ ἀντὶ νὰ δώσῃ τὸ κλειδί ἔσπευσε νὰ καταβῆ ἡ ἰδίᾳ.

Ἐλθοῦσα εἰς τὴν κλίμακα τῆς οἰκίας, βλέπει τὸν σύζυγόν τῆς κατάβρεκτον, ἀποστάζοντα ὕδωρ καὶ ἀφρόν.

- Εἶμαι μισοπνιγμένος, εἶπε μορμουρίζων οὗτος, ἀλλὰ δὲν εἶναι τίποτε. Ἀντὶ νὰ τὸ ρίξωμε ἔξω, τὸ καθίσαμε στὰ ρηχά.

- Πέσατε ἔξω; ἀνέκραξεν ἡ Διαλεχτὴ.

- Ὅχι, δὲν εἶναι σου λέω τίποτε. Ἡ βρατσέρα εἶναι σίγουρη, μὲ δυὸ ἄγκουρες ἀραγμένη καὶ καθισμένη.

- Θέλεις ν' ἀνάψω φωτιά;

- Ἄναψε καὶ δόσε μου ν' ἀλλάξω.

Ἡ Διαλεχτὴ ἐξήγαγε ἐκ τοῦ κιβωτίου ἐνδύματα διὰ τὸν σύζυγόν τῆς καὶ ἠναψε πῦρ.

- Θέλεις κανένα ζεστό;

- Δὲν μ' ὠφελεῖ ἐμένα τὸ ζεστό, εἶπεν ὁ καπετὰν Καντάκης. Κρασὶ νὰ βγάλης.

Ἡ Διαλεχτὴ ἐξήγαγεν ἐκ τοῦ βαρελίου οἶνον.

- Πῶς δὲν ἐφρόντισες νὰ μαγειρεύσῃς τίποτε; εἶπε γογγύζων ὁ ναυτικός.

- Δὲν σ' ἐπερίμενα ἀπόψε, ἀπήντησε μετὰ ταπεινότητος ἡ Διαλεχτὴ. Κρέας ἐπῆρα. Θέλεις νὰ σοῦ ψήσω πιριζόλα;

- Βάλε, στὰ κάρβουνα, καὶ πῆγαινε σὺ στὴν ἐκκλησιά σου, εἶπεν ὁ καπετὰν Καντάκης. Θὰ ἔλθω κι ἐγὼ σὲ λίγο.

Ἡ Διαλεχτὴ ἔθεσε τὸ κρέας ἐπὶ τῆς ἀνθρακιᾶς, ἣτις ἐσχηματίσθη ἤδη, καὶ ἠτοιμάζετο νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὴν διαταγὴν τοῦ συζύγου τῆς, ἣτις ἦτο καὶ ἰδικὴ τῆς ἐπιθυμία,

διότι ἤθελε νὰ κοινωνήσῃ. Σημειωτέον ὅτι τὴν φράσιν «πήγαινε σὺ στὴν ἐκκλησιά σου» ἔβαψεν ὁ Καντάκης διὰ στρυφνῆς χροιάς.

- Ἡ μάνα μου δὲ θὰ τῷ μαθε βέβαια ὅτι ἦλθα, παρετήρησεν αὐθις ὁ Καντάκης.

- Ἐκείνη εἶναι στὴν ἐνορία της, ἀπήντησεν ἡ Διαλεχτή. Θέλεις νὰ τῆς παραγγείλω;

- Παράγγειλέ της νὰ ἔλθῃ τὸ πρωί.

Ἡ Διαλεχτή ἐξήλθεν. Ὁ Καντάκης τὴν ἀνεκάλεσεν αἴφνης.

- Μὰ τώρα εἶναι τρόπος νὰ πᾶς ἐσὺ στὴν ἐκκλησιά, καὶ νὰ μὲ ἀφήσεις μόνον;

- Νὰ μεταλάβω κι ἔρχομαι, ἀπήντησεν ἡ γυνή.

Ὁ Καντάκης δὲν ἐτόλμησε ν' ἀντεῖπῃ τι, διότι ἡ ἀπάντησις θὰ ἦτο βλασφημία. Οὐχ ἦττον ὁμως τὴν βλασφημίαν ἐνδιαθέτως τὴν ἐπρόφερεν.

Ἡ Διαλεχτή ἐφρόντισε νὰ στείλῃ ἀγγελιοφόρον πρὸς τὴν πενθεράν της, ἕνα δωδεκαετῆ παῖδα τῆς αὐτῆς ἐκείνης γειτονικῆς οἰκογενείας, ἧς ἡ θυγάτηρ ἐκοιμήθη ἀφ' ἐσπέρας πλησίον της, καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὸν ναόν.

Ὁ Καντάκης, ὅστις ἐπέινα τρομερά, ἤρχισε νὰ καταβροχθίζῃ τὴν πριζόλαν. Καθήμενος ὀκλαδὸν παρὰ τὴν ἐστίαν, ἐβαρύνετο νὰ σηκωθῆ καὶ ν' ἀνοίξῃ τὸ ἐρμάρι διὰ νὰ λάβῃ ἄρτον, ἀλλ' ἀριστερόθεν αὐτοῦ ὑπεράνω τῆς ἐστίας ἐπὶ μικροῦ σανιδώματος εὐρίσκετο τὸ Χριστόψωμον ἐκεῖνο, τὸ δῶρον τῆς μητρὸς του πρὸς τὴν νύμφην αὐτῆς. Τὸ ἔφθασε καὶ τὸ ἔφαγεν ὀλόκληρον σχεδὸν μετὰ τοῦ ὀπτοῦ κρέατος.

Περὶ τὴν αὐγὴν, ἡ Διαλεχτή ἐπέστρεψεν ἐκ τοῦ ναοῦ, ἀλλ' εὔρε τὴν πενθεράν της περιβάλλουσαν διὰ τῆς ὠλένης τὸ μέτωπον τοῦ υἱοῦ αὐτῆς καὶ γοερῶς θρηνοῦσαν.

Ἐλθοῦσα αὕτη πρὸ ὀλίγων στιγμῶν τὸν εὔρε κοκκαλωμένον καὶ ἄπνουν. Ἐπάρασα τοὺς ὀφθαλμούς, παρετήρησε τὴν ἀπουσίαν τοῦ Χριστοψώμου ἀπὸ τοῦ σανιδώματος τῆς ἐστίας, καὶ ἀμέσως ἐνόησε τὰ πάντα. Ὁ Καντάκης ἔφαγε τὸ φαρμακωμένο χριστόψωμο, τὸ ὁποῖον ἡ γραῖα στρίγλα εἶχε παρασκευάσει διὰ τὴν νύμφην της.

Ἴατροὶ ἐπιστήμονες δὲν ὑπῆρχον ἐν τῇ μικρᾷ νήσῳ· οὐδεμία νεκροψία ἐνεργήθη. Ἐνομίσθη, ὅτι ὁ θάνατος προῆλθεν ἐκ παγώματος συνεπεία τοῦ ναυαγίου. Μόνη ἡ γραῖα Καντάκαινα ἤξευρε τὸ αἷτιον τοῦ θανάτου. Σημειωτέον, ὅτι ἡ γραῖα, συναισθανθεῖσα καὶ αὕτη τὸ ἔγκλημά της, δὲν ἐμέμφθη τὴν νύμφην της. Ἀλλὰ τοῦναντίον τὴν ὑπερήσπισε κατὰ τῆς κακολογίας ἄλλων.

Ἐὰν ἔζησε καὶ ἄλλα κατόπιν Χριστούγεννα, ἡ ἄστοργος πενθερὰ καὶ ἀκουσία παιδοκτόνος, δὲ θὰ ἦτο πολὺ εὐτυχῆς εἰς τὸ γῆρας της.

Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης